

Gúti Erika

A belga modell

Szépe György professzort az 1990-es évek elején ismertem meg. Akkoriban ő volt a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Tanszékének vezetője. Előbb hallgatóként, tanítványként, később kollégaként is dolgoztam, dolgozom vele. Számos konferencián vettünk részt együtt. A legemlékezetesebbek az Élőnyelvi Konferenciák, az oda- és visszautak.

Szépe György sokrétű nyelvészeti tevékenységének egyik kiemelt szakterülete a nyelvpolitika, amely az 1990-es években az ő közvetítésével került a pécsi nyelvészeti képzésbe. Ezt az írást tanítványi és kollegiális üdvözléssel Neki ajánlom.

1. Bevezetés

Belgium fiatal országnak tekinthető, hiszen a belga állam (= *Royaume de Belgique*, *Koninkrijk België*) csak 1830-ban jött létre, ám államiségének gyökerei római időkre, a *Gallia Belgica* provinciára vezethető vissza.

A belga államot 1945-ig három politikai törésvonal osztotta meg: társadalmi-gazdasági; filozófiai-világnézeti és nyelvi törésvonalak. A második világháború után ez a három törésvonal összekapcsolódott, aminek oka a hagyományos gazdasági és népességi térstruktúra megváltozása volt. Az ötvenes években Vallónia gazdasági hatalma a hagyományos ágazatok (vas- és acélgyártás, szénbányászat) általános európai válsága következtében megingott, és a hatvanas, hetvenes évek gazdasági mozgásai következtében a vallon ipar súlyos gazdasági válságba került. Ezzel szemben Flandria gazdaságára kedvezően hatottak az ökonómiai makro-folyamatok (Probáld 1994). Ennek következtében a vallonok a gazdaságpolitika decentralizációját és a paritásos döntéshozatalt követelték országos szinten.

Ugyanakkor a flamandok a nyelvi népszámlálás eltörlése, a nyelvi határok végleges kijelölése, vagyis a nyelvileg homogén régiók létrehozása mellett szálltak síkra, mivel főleg a brüsszeli agglomerációban folyamatosan csökkent a népességen belüli arányuk, mert a gazdaságilag hanyatló vallon területekről tömegesen vándoroltak az emberek a kedvezőbb helyzetben lévő északi (Flandria), illetve a fővárosi körzetekbe.

Azonban nagyon hamar kiderült, hogy az „árkok” jóval mélyebbek, mint a főként nyelvi problémaként megfogalmazódott vallon – flamand kérdés. A problémák sokkal átfogóbb, a közösségeket érintő társadalmi, gazdasági és világnézeti kérdések körül ar-

tikulálódtak, ami az egységes állami lét felbomlását eredményezhette volna. Csakhogy ez a lehetőség komoly gazdasági és külpolitikai problémákkal járt volna együtt. Ezért olyan megoldást kellett találni, ami úgy töri meg a „flamand emancipáció és a vallon félelem bűvös körét” (Csizmadia 2002, 63), hogy az állam egysége megmarad. Ezért az alkotmány államiságra vonatkozó részeinek újrakodifikálására volt szükség.

2. Alkotmányreformok

Az 1831-es belga alkotmány decentralizált egységes államként határozta meg az országot. Azóta öt alkotmányos felülvizsgálat volt, de a ma is élő folyamatok csak 1970-ben indultak meg.

A belga állam a „három kör” elméletén nyugszik, amely az államból, tartományokból és községekből áll. Az államhatalom szintjén ugyancsak „triós” politikai elvek érvényesülnek, ezek a törvényhozás, a végrehajtás és a bírói hatalom. E hárommal a tartományok és a községek is rendelkeznek, akik mint jogi személyek eljárhatnak a régióik ügyében, de csak úgy, hogy alárendelik magukat az államnak (Alen és Ergéc 1994, 9).

A nyelvi csoportjogok alapelveinek elismerésére vonatkozó első jeleket állami szinten 1970-ben találjuk meg. 1970-től a kormányt a nyelvi paritás elvén állították fel, a parlamentet pedig flamand és francia nyelvű csoportokra osztották. A nyelvpolitikai törvényhozás és az alkotmányozás szabályozására, valamint a két parlamenti csoport megakadályozására – hogy egymás ellen hozzanak törvényeket, bevezették az ún. vérszcengő eljárást, ami azt jelenti, hogyha a nyelvi csoport a törvényjavaslatot vagy törvényt ártalmasnak tartja magára nézve, és ezt a képviselők háromnegyed része megszavazza, akkor a kormány a végrehajtást elhalasztja és kivizsgálja (Alen és Ergéc 1994; Hooghe 1993).

Az 1970-es alkotmányreform elismerte a három kulturális közösség autonómiáját (Flamand Kulturális Közösség, Vallon Kulturális Közösség, Német Kulturális Közösség), és a nyelvi csoportoknak részt juttatott a nemzeti parlamentben, ahol közösségi törvényhozói testületként vesznek részt. A közösségi közigazgatás a nemzeti kormány része maradt, amely kollektíven, teljes egészében felelős a központi kulturális törvényhozásnak, ezért a közösségek nem kaptak adminisztrációs apparátust (Lagasse 1993; Alen és Ergéc 1994; Vos 1996).

1980-ban Vallónia nyomására megkezdődött a regionalizáció. A kulturális közösségek új kompetenciákat nyertek, és a régiók intézményesült infrastruktúrárt kaptak: parlamentet törvényhozói hatalommal, és saját kormányt végrehajtói hatalommal. A kulturális közösségek egyéni ügyekben – szociálpolitika, egészségügy – önrendelkezést nyertek, a régiók pedig például gazdasági ügyekben vagy

a területfejlesztésben önállóan jártak el (Lagasse, 1993; Alen és Ergéc 1994; Vos 1996). Tehát az állam-átalakítás struktúrája két pilléren nyugodott: a közösségek perszonális alapelven, a régiók területi alapelven szerveződtek. Az 1980-as reform a szegregációt erősítette, és az eredménye az állam decentralizációja lett; azonban Brüsszel helyzete továbbra sem tisztázódott.

Az 1988–1989-es reform egy föderalisztikus államberendezkedést próbált megvalósítani. A kormány feladatául a jóléti állam és a gazdaság egyenlőtlenségeinek korrigálását kapta. Az oktatás feletti ellenőrzés átkerült a közösségek kezébe, és a régiók gazdasági ügyekben gyakorolt jogkörét megerősítették. A föderális kormány megtartotta ellenőrzési jogkörét, azonban a törvényhozói és végrehajtói munkát a közösségekre hárította anélkül, hogy pénzügyi keretet biztosított volna. A flamandok a saját forrásból való finanszírozást ösztönözték, amíg a vallonok a nemzeti szolidaritás alapelvére helyezték a hangsúlyt, így a föderális politika ellehetetlenítette a regionális politikát (Lagasse 1993; Alen és Ergéc 1994; Cowell 1997).

Az 1988-as alkotmányreformnak két nagy hátránya volt:

(1) A regionális szervek nem kaptak valóságos költségvetési kereteket¹, ugyanakkor saját bevételi forrásokkal sem rendelkeztek.

(2) Az állam redisztributív szerepét a gazdasági recesszió miatt a kilencvenes évekre egyre nehezebben tudta ellátni.

Az 1988-as alkotmányreform rendezte Brüsszel státuszát is. Ma Brüsszel elkülönült régió saját törvényhozói és saját végrehajtói hatalommal, közvetlenül választott tanáccsal.

Az 1993-as alkotmányozási folyamat Belgiumot föderális állammá nyilvánította közvetlenül választott, különálló parlamentekkel. A Flamand Tanács (mint közösség és régió), a Vallon Regionális Tanács és a Francia Közösségi Tanács alkotmányos autonómiát nyertek; Brabant Tartomány pedig 1995-ben Flamand és Vallon Brabanttá bomlott a nyelvhatár mentén. Jelenleg a többnyelvű, föderális berendezkedésű állam jövője az önálló közösségekben alkalmazott nyelvpolitikától és a lakosság magatartásától, valamint a viszonylagos gazdasági egyensúlytól függ (Alen és Ergéc 1994).

3. *Közösségek*

A Közösségek a szövetségi állammal azonos szinten találhatók. A Közösség a személyhez kötődik és a nyelven alapszik, és pontosan meghatározott területi identitással bír. A közösségi hatáskör ezért több, egymással összefüggő tárgykörre terjed

¹ A régiók és a közösségek nem rendelkeztek kellő pénzügyi alapokkal, 1988-ban a költségvetés 10%-át kapták.

ki: kultúra, oktatás, tudományos kutatás, nyelvhasználat, egészségpolitika, szociálpolitika; de a kompetenciájuk közé tartoznak a bevándorlókkal kapcsolatos ügyek is. A Közösségek a nemzetközi kapcsolatokban is széles hatáskörrel rendelkeznek.

A Flamand Közösség hatásköre az öt flamand tartományra és Brüsszelre terjed ki; a Francia Közösség a maga hatásköreit az öt vallon tartományban (a német nyelvű települések kivételével) és Brüsszelben gyakorolja. A törvényhozói hatalmat a Flamand, illetve a Vallon parlament és a kormány végzi. A Flamand Parlamentnek 124 tagja van, amelyből 118 képviselőt a Flamand Régióban választanak; míg 6 mandátum, Brüsszel-főváros régió parlamentjének 6 legtöbb szavazatot kapott flamand képviselője közül kerül ki. A Vallon Parlamentnek 94 közvetlenül választott tagja van. Ezen kívül a Vallon Régió 75, és Brüsszel-főváros 19 legjobb eredményt elért képviselője is tagja a Francia Közösség parlamentjének. A végrehajtó hatalmat mindkét Közösségben a központi kormány gyakorolja, amely törvényszerűen miniszterelnökből és 10 (flamand), illetve 3 (vallon) miniszterből áll. A választásokat öt évenként tartják, mindkét Közösségben (Csizmadia 2002).

A Német Nyelvű Közösség felépítése némileg eltér. Egyrészt azért, mert a Közösséghez nem tartozik gazdasági régió, ezért a Német Nyelvű Közösség nem gyakorolhat teljes területiális jogokat, hatáskörét így több területen kénytelen megosztani a Vallon Régióval; másrészt nem terjed ki a teljes német nyelvű népességre. A törvényhozó hatalmat a közösség tanácsa és kormánya gyakorolja, a 25 tagú tanács tagjait közvetlenül választják. A végrehajtó hatalmat a miniszterelnökből és a két miniszterből álló kormány látja el (Csizmadia 2002).

4. Régiók

A szövetségi állammal és a közösségekkel jogilag azonos szinten foglalnak helyet a régiók (Flamand, Vallon, Brüsszel-főváros), amelyek szintén rendelkeznek törvényhozó (regionális parlament) és végrehajtó (regionális kormány) szervekkel.² A régiók hatáskörei elsősorban a „birtokra” terjednek ki, ennek megfelelően az alábbi tárgyköröket fogják át: gazdaság; szolgáltatások; külkereskedelem; humán erőforrás-politika; hitel- és lakáspolitikai; környezetvédelmi politika; területrendezési- és urbanizációs politika stb. (Delpérée 1994). A régiók a közösségekhez hasonlóan külpolitikai jogosítványokkal is rendelkeznek.³

² A Flamand Régió és a Flamand Közösség ésszerűsítési okokból összevonásra került, így ott csak egy parlament és kormány van.

³ Mivel a régiók gazdasági jogosítványokkal rendelkeznek, ezért további értékelésük nem tárgya a tanulmánynak.

5. „Nyelvi pártok” – nacionalista pártok

Az alkotmányreformok és az unitárius állam föderalisztikus átalakulása a hagyományos pártok nyelvi szétválásához vezetett, ami egyedülálló pártstruktúra kialakulását eredményezte.

Belgiumban a párttá szerveződés viszonylag korán végbement: 1846-ban a liberálisok, 1884-ben a katolikusok, 1885-ben a szocialisták alapítottak pártot (Csizmadia 2002, 68). Az 1960-as évekig a politikai életre két meghatározó erő, a katolikusok és a laikusok (liberális-szocialista) küzdelme volt jellemző. Az 1960-as években bekövetkező gazdasági átrendeződés következtében azonban megnőtt a Flamand Közösség politikai súlya, aminek következtében a hagyományos pártok nyelvi alapon kettéváltak, illetve új, többségében nemzeti alapon szerveződött pártok jöttek létre. Ezzel kezdetét vette a belga politikai rendszer fragmentálódása (Csizmadia, 2002).

Az új típusú pártok előfutára, a Volksunie (= *Christelijke Vlaamse Volksunie*), 1954-ben keresztény értékek alapján szerveződött. Azonban nagyon hamar, elhagyva a keresztény jelzőt, föderalisztikus alapokra helyezkedett, és a flamand nacionalista mozgalom élharcosává vált. Az 1978-as választási kudarc következtében egyre szélsőségesebb nézetek kerültek be a párt kommunikációjába, amivel előkészítette az utat a Vlaams Blok számára.

A hetvenes években két új „flamingáns” párt jelent meg, a Volksunie-ből kiszakadt VNP (= *Vlaams Nationale Partij*), valamint a VVP (= *Vlaamse Volkspartij*), amelynek első vezetője, Lode Claes, korábban szintén a Volksunie tagja volt. A két új párt az 1978-as választásokra szövetséget hozott létre, *Vlaams Blok* néven, és fő céljukként a független flamand állam megeremtését tűzték ki, Brüsszel fővárossal. A *Vlaams Blok* ellenezte, és ma is ellenzi a föderalizmust, szeparatizmust hirdet, és egy kulturálisan és „fajilag” tiszta, valamint nyelvileg homogén Flandria létrehozásáért küzd. A cél elérése érdekében Franciaországtól Flandriához csatolná az északi, flamand nyelvű területeket, akárcsak a kétnyelvű vallon területeket és Brüsszelt is (Csizmadia 2002). A „visszacsatolt” területeket nyelvileg homogenizálnák, úgy, hogy a nem flamand nyelvűek nem részesednének a társadalombiztosításból, a nem európai származású bevándorlókat internálnák, míg az EU tagállamokból érkezők választhatnának az alkalmazkodás vagy a kitelepülés között.

A frankofon oldal válaszaként két csoportosulás jelent meg: az FDF (= *Front Démocratique des Francophones*), amely 1964-ben jött létre a fővárosban; míg a Vallon Tömörülés, az RW (= *Rassemblement Wallon*) az 1968-as választásokon indult először, majd kisebb-nagyobb sikerek után a nyolcvanas évekre elveszítette jelentőségét. Az FDF az unionista föderalizmus hirdetője, ezért a flamand szeparatizmussal szemben véleménye szerint az állam megerősítése, és a föderális szint

kiértéktelenedésének megállítása a legfontosabb feladat. Természetesen Brüsszelt az EU, Belgium és a Frankofon Közösség fővárosának tekinti.

A jól érzékelhető különbség a vallon és a flamand nacionalista pártmozgalmak között abból fakad, hogy a flamand nacionalisták úgy gondolják, hogy Flandria gazdasági fölénye jobban érvényesülne „szegény Vallónia” nélkül. Ezért az elszakadásban látják az orvosságot az egyre lassuló gazdasági növekedésre, és az abból eredő szociális és likviditási problémákra. Ezzel szemben Vallónia gazdasági fejlődését az EU támogatások, és nem utolsósorban a Flandria által közös kasszába befizetett szolidaritási alapból lehet biztosítani, ezért a vallon nacionalizmus EU-barát, és az egységes, erős állam híve.

6. Összegzés

A belga államreform a békés föderalizáció és a sikeres etnikai újjáéledési mozgalom modellje. A belga berendezkedés aszimmetrikus, amelyet az alkotmányos revíziók során politikai, gazdasági, nyelvi és kulturális értelemben intézményesült aszimmetria egészített ki.

Az etnikai igényeknek intenzív, de csendes gazdasági és nyelvi, valamint vallási gyökerei vannak, és a megoldási stratégiák kezdetben nem területi alapokon álltak, de fokozatosan a területi aspektus került előtérbe.

Belgium léte már a kezdetektől egy hatalmi konszenzuson nyugodott. A Frank Birodalom felbomlása után (843) a körvonalazódó Nyugat-Európa három, hatalmi és kulturális választó vonal mentén szakadt fel: a keleti terület a Német-római Császárság politikai hatása alá került; a nyugati az egyre izmosodó Francia Királyság kulturális mintáját követte; a középső területek (Lotharingia) pedig a két hatalmas politikai erő ütköző régiójává váltak. Ennek következtében a centralizációs kísérletek (Merész Károly Burgundiája 1477; Batáv Köztársaság 1795–1810; Egyesült Németalföldi Királyság 1814–1830) megbuktak, és a germán-latin kulturális választóvonal mentén Németalföld kettévált (Hollandia, Belgium). Belgium azonban ennek ellenére sem lett egységes, mivel az előbb említett korridor az országot kettészeli, így az állam mesterséges képződménynek tekinthető. Következésképpen szükségszerűen megmaradt Belgium kétarcúsága, amely előre vetítette a hosszú alkotmányreformokkal létrehozott jelenlegi államrendszert, amelyben a területiség a meghatározó alapelv.

Az 1930-as évektől a növekvő territoriális hangsúly hatására az „etno-nyelvi” politikában a gazdasági etno-nacionalizmus megoldásaként a gazdasági etno-re-

gionalizmus⁴ bukkant fel (Tóth 1999). Belgium az etno-regionalizmust választotta megoldási stratégiának, és az etnikai problémákat a régióknak leadva, alacsonyabb szinten próbálta/próbálja tartani. Az etno-regionalizmust a flamand és a vallon gazdasági tér eltérő fejlődése is indokolja.

A második világháború után a gazdasági helyzet gyökeresen megváltozott. Az európai nehézipar a tengeren túli, illetve a távol-keleti konkurencia miatt súlyos válságba került. Ennek következtében a vallon iparvidék gyorsan leépült, és megindult a lakosság elvándorlása a jól prosperáló flamand területekre. A gazdasági tendenciák megváltoztatták a politikai erőviszonyokat, ami együtt járt a Flamand Mozgalom előre törésével. Azért, hogy a frankofon elit megtarthassa gazdasági és politikai befolyását, követelte az állam, nyelvi határok mentén való kettéválasztását, de anélkül, hogy a föderális egységet megszüntette volna (mivel az egységhez gazdasági érdekei kötődtek). Ez egyezett a flamand érdekekkel, ezért a kilencvenes évekre létrejött az etno-regionális állam.

Az ügy persze sokkal összetettebb, mert a flamand és a vallon nacionalizmus is igényelte a területi letelepedés egymástól kissé különböző típusát, ami etnikai kihívást jelentett:

(1) A nyelvi és társadalmi-gazdasági érdekeket úgy kezelték, mint különálló ismervét a határok meg- és újrarajzolásának.

(2) Meg kellett előzni a területi decentralizálódást, mert nem lehetett/lehet ezen a módon kezelni az etnikai problémákat, mivel az könnyen az állam széthullásához vezethet: ezért a föderalizáció volt az egyetlen szóba jöhető megoldás.

Ugyanakkor a föderalizmus időleges és kényes egyensúlyt teremtett a területi és a perszonális alapelv között. Az egyensúlyt, amit leginkább „egyesülési föderalizmusként” lehetne jellemezni, továbbra is a gazdasági változások, az etnikumok magatartása, a bevándorlási hullámok és az európai zavargások befolyásolják. Ebben a kompromisszumos helyzetben a közösségekben a nyelv továbbra is fontos szerepet játszik, és őrzi szimbolikus értékét.

Brüsszelben pedig, a kétnyelvű szigeten, a „kis Belgiumban”, amely az európai közigazgatás központja, összesűrűsödve jelennek meg a belga valóság problémái, ahol az angol egyre inkább lingua francává válik; a francia az alsó-középosztálybeliek, valamint a bevándorlók nyelvévé; amíg a holland nyelvet a középosztálybeli flamand kisebbség bírja. S amíg a hatvanas években a holland nyelvű brüsszeliek főleg a frankofonokban látták az „ellenfeleiket”, ma sokkal jobban tartanak az eurokratáktól és a kevésbé iparosodott országokból érkezőktől, akiknek jó része a francia nyelvű közösséget erősíti.

⁴ Az etno-regionalizmus a tájegységi és az etnikai érdekegyeztetés olyan kifejeződése, amely a társadalom és a nemzetiség térbeli metszéspontja (Tóth 1999).

IRODALOM

- ALEN, A. – ERGEC, R. 1994. *A belga államszövetség az 1993. évi negyedik államreform után*. Nagy és Trócsányi Ügyvédi Iroda, Budapest.
- ARON, Raymond 1994. *Tanulmány a szabadságjogokról*. Raymond Aron Társaság, Pécs.
- BEHEYDT L 1994. The linguistic situation in the new Belgium. *Current Issues in Language and Society*. 1: 147–163.
- VAN den BERGHE 1991. *Geography of Belgium*. Brüsszel. (kézirat).
- BRETTNER Zoltán – DEÁK Ágnes (szerk.) 1995. *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Tanulmány Kiadó, Pécs.
- COWELL M. 1997. Belgium: the variability of ethnic relations. In: MCGARRY, J.–O’LEARY, B. (szerk.): *The politics of ethnic conflict regulation*. London and New York. 274–295.
- CSIZMADIA Sándor 2002. Belgium. In: KARDOS József – SIMÁNDI Irén (szerk.): *Európai politikai rendszerek*. Osiris Kiadó, Budapest. 63–87.
- DELPÉRÉE, F. (szerk.) 1994. *La Belgique fédérale*. Bruylant, Bruxelles.
- GÚTI Erika – TÓTH Sándor 2000. A vallon-flamand-német együttélés Belgiumban. In: GODÓ Nándor – TÓTH József (szerk.): *Földrajzi tanulmányok a pécsi doktoriskolából II*. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs. 277–295.
- GÚTI Erika 2004. *Nyelvpolitika Hollandiában, Belgiumban és a Dél-afrikai Köztársaságban, főként a kilencvenes években*. (doktori értekezés) PTE BTK.
- HAMERTON-KELLY R 1997. Nemzeti kisebbségek és az európai integráció: egy elméleti perspektíva. *Külpolitika*. 3/2: 42–50.
- HOOGHE, L. 1993. Belgium. Regionalizmustól a föderalizmusig. *Regional Politics*. 1: 44–68.
- Van ISTENDAEL, G. 1994. *A belga labirintus avagy a formátlanság bája*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- JOÓ Rudolf 1977. *Nemzetiségek és nemzeti kérdés Nyugat-Európában*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- JOÓ Rudolf 1988. *Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KARSAI László 1986. *Flamandok és vallonok*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- LAGASSE, C-É. 1993. *Les nouvelles institutions politiques de la Belgique et de L’Europe*. Artel. Louvain-la-Neuve.
- LAWTON, H. 1996. National laboratories and regional development. *Entrepreneurship and Regional Development*. 8: 1–17.
- MUSYCK, B. 1995. Autonomous Industrialization South West Flanders, Continuity and Transformation. *Regional Studies*. 7: 619–633.
- NELDE, P. 1994. Language in Contact and Conflict. *Current Issues in Language and Society*. 1: 165–182.
- PETERS, Y. J. D. (szerk.) 1988. Flanders in Plural Societies. *Research Papers*. Hága.
- PROBÁLD Ferenc (szerk.) 1994. *Európa regionális földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 102–109.
- ROPER, J. 1997. Nyugat-Európa kisebbségeinek típusai. *Külpolitika*. 3/2: 50–54.

-
- RUSEN, E. 1994. *A belga államszövetség az 1993. évi negyedik államreform után*. Farkas és Társa Ügyvédi Iroda kiadása, Budapest.
- SZÜCS Jenő 1974. *Nemzet és történelem*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- TÓTH Sándor 1999. Az etnikai problémák megoldásának belga útja. In: PAPP Norbert–TÓTH József (szerk.): *Első magyar politikai földrajzi konferencia – Változó világ átalakuló politikai földrajz*. JPTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs. 143–147.
- Vos, L. 1996. Nationalism, Democracy, and the Belgian State. In: CAPLAN, R.–FEFFER, J. (szerk.): *Europe's new nationalism. States and minorities in Conflict*. Oxford University Press. New York – Oxford. 85–100.
- WITTMAN Tibor 1965. *Németalföld aranykora*. Gondolat Kiadó, Budapest.